

УДК 947,6

В. П. Гарматны, аспірант (БДУ)

СТРУКТУРА І АСНОЎНЫЯ НАКІРУНКІ ДЗЕЙНАСЦІ «САЮЗА АСАДНІКАЎ» ПАЛЕСКАГА ВАЯВОДСТВА Ў 1922–1939 ГГ.

У публікацыі разглядаюцца структура і асноўныя накірункі дзейнасці «Саюза асаднікаў» на тэрыторыі Палескага ваяводства ў 1922–1939 гг. Асаднікі – гэта былыя ўдзельнікі Савецка-польскай (1919–1921 гг.) вайны, якія атрымалі свабодныя сельскагаспадарчыя землі і выконвалі ролю палітычнай апоры польскіх улад у Палескім ваяводстве. Публікацыя распавядае пра кіруючы склад «Саюза асаднікаў», а таксама сацыяльна-эканамічныя і палітычныя мэты арганізацыі. Аўтар паказвае ролю Юзэфа Пілсудскага ў жыцці асаднікаў і іх дзейнасць па ўшанаванні яго памяці.

This article is dedicated to the structure and the main activity directions of «Osadniks Union» on the territory of Polesian Voivodeship in 1922–1939. Osadniks were the former participants of the Soviet-Polish war (1919–1921), they received free agriculture lands and played the role of the political support of the Polish government on this territory. Article tells about the leaders of Polesian «Osadniks Union», social-economical and political aims of the organization. The author of the article shows the role of Josef Pilsudski in the osadniks' life and their activity to glory his memory.

Уводзіны. 19–21 сакавіка 1922 г. у Варшаве прайшоў з'езд асаднікаў, на якім прысутнічалі дэлегаты з 27 павеатаў II Рэчы Паспалітай (у тым ліку і з заходнебеларускіх). Прысутныя абмеркавалі пытанні становішча вайсковых асаднікаў на «Крэсах Усходніх» і прынялі рашэнне аб стварэнні Цэнтральнага Саюза асаднікаў (ZOS, Związek Ogólny Osadników, «Саюз асаднікаў») [1, s. 172], які выконваў функцыі пасрэднага паміж асаднікамі і ўстановамі і арганізацыямі, якія былі задзейнічаны ўладамі пры насаджэнні на новадалучаных землях вайсковага асадніцтва. На з'ездзе распрацаваны першы Статут Саюза, які быў зацверджаны ў жніўні 1922 г. [2, с. 74; 3, с. 27]. У кожным заходнебеларускім ваяводстве ствараліся аддзяленні (філіі) «Саюза асаднікаў», на чале якіх стаяла Ваяводская Рада [4, с. 66–67; 5, арк. 2].

Асноўная частка. Вышэйшым органам кіравання «Саюза асаднікаў» стаў Вальны (Агульны) Сход Асаднікаў (Walny Zjazd Delegatów, на якім удзельнічаў 1 дэлегат ад 30 членаў, а з 1936 г. – 1 ад 50) [1, s. 177], а ў перапынку паміж сходамі – Галоўная ўправа (Zarząd Główny) Саюза. Асадніцкія арганізацыі ствараліся на ўзроўні ваяводства, павеата і гміны. Ніжэйшай структурнай адзінкай «Саюза асаднікаў» з'яўлялася таварыства, якое ўзнікала пры наяўнасці не менш за 10 членаў [2, с. 75].

Членам Саюза мог стаць кожны поўнагадоваы грамадзянін II Рэчы Паспалітай, які атрымаў асаду (надзел зямлі), члены яго сям'і і тыя асобы, дзейнасць якіх магла быць для асаднікаў карыснай. Прыём у «Саюз асаднікаў» праводзіўся на з'ездах па пісьмовай рэкамендацыі двух членаў. Званне ганаровага члена арганізацыі надавалася рашэннем Вальнага Схода

па рэкамендацыі Галоўнай управы Саюза [6, с. 143]. Маршал Юзэф Пілсудскі як «першы салдат адроджанай Польшчы» атрымаў у падарунак ад буйных польскіх магнатаў маёнтак Свяцінікі (Віленскае ваяводства) і быў абраны першым ганаровым членам «Саюза асаднікаў». Такім чынам, Ю. Пілсудскі стаў «Асаднікам № 1» – іх апорай і надзеяй.

Мэты дзейнасці Саюза: праца над умацаваннем незалежнасці Польшчы; уздым эканомікі краіны і асабліва ўсходніх ваяводстваў; выхаванне насельніцтва ў духу польскіх грамадзян і г. д. [7, s. 3–4].

Асноўнымі накірункамі дзейнасці «Саюза асаднікаў» сталі: культурна-асветніцкая і гаспадарчая дзейнасць як сярод сваіх членаў, так і сярод навакольнага насельніцтва сумесна з іншымі зацікаўленымі арганізацыямі; арганізацыя народных дамоў, бібліятэк, музеяў, школ і г. д., арганізацыя рознага роду бясплатных выстаў і мерапрыемстваў; супрацоўніцтва з мясцовымі сельскагаспадарчымі і грамадскімі арганізацыямі ў справе апекі над гаспадарчай дзейнасцю асаднікаў; стварэнне рознага роду культурна-асветніцкіх, спартовых, жаночых і моладзевых асадніцкіх арганізацый («ognisko») з мэтай падтрымкі ідэалогіі і таварыства паміж асаднікамі; юрыдычная дапамога членам арганізацыі; правядзенне спартовых і ваенізаваных мерапрыемстваў з мэтай фізічнага ўдасканалення і падрыхтоўкі юнакоў да службы ў войску; арганізацыя акцыі братэрскай дапамогі праз арганізацыю кас узаемадапамогі і г. д.; выданне ўласнага друкаванага органа і публікацыя ў ім матэрыялаў аб дзейнасці Саюза; падтрымка іншых саюзаў і таварыстваў, якія ставілі на мэце гаспадарчае і культурнае ўзняцце ўсходніх ваяводстваў і г. д. [1, s. 375; 4, с. 66; 6, с. 144].

У адпаведнасці са Статутам «Саюза асаднікаў» кожны яго член меў права карыстацца ўсякага роду сродкамі Саюза; у рамках дзейнасці Саюза адчуваць дапамогу як для сябе, так і для сваіх блізкіх; выбіраць і быць абраным у кіруючыя органы Саюза.

Разам з тым асаднік павінен быў стаяць на стражы інтарэсаў дзяржавы, яе аўтарытэту і міжнароднага становішча; браць актыўны ўдзел у грамадскім жыцці; прызнаваць сваю прыналежнасць да «Саюза асаднікаў», бараніць гонар арганізацыі і яе членаў; захоўваць паслухмянасць да ўлад арганізацыі, выконваць яе Статут і паставы; плаціць членскія ўзносы [7, s. 7].

Першай асадніцкай арганізацыяй, створанай польскімі ўладамі на тэрыторыі Палескага ваяводства ў разглядаемы перыяд, стаў Драгічынскі павятовы адзел, які распачаў сваю работу яшчэ вясной 1921 г., менавіта тут былі паселены ўрадам першыя 50 вайсковых асаднікаў [2, с. 74]. У чэрвені 1922 г. распачаў сваю дзейнасць Брэсцкі павятовы адзел «Саюза асаднікаў», які размяшчаўся па адрасу: г. Брэст-над-Бугам, вул. Садовая, 37а [2, с. 75; 5, арк. 7], але асаднікам неабходна было ахапіць усё ваяводства.

14 верасня 1922 г. старшыня Цэнтральнага Саюза асаднікаў капітан Ежы Банковіч-Сітаор звярнуўся ў Палескую ваяводскую ўправу з просьбай аказаць садзейнічанне ў стварэнні ваяводскай філіі Саюза і яго павятовых адзелаў і адзначаў, што «Саюз асаднікаў» займае важнае месца ў абароне інтарэсаў Польшчы на «Крэсах Усходніх» і ўмацаванні тут польскага элемента [5, с. 66]. Просьба старшыні была задаволена і за 1922 г. ва ўсіх паветах ваяводства створаны павятовыя адзелы «Саюза асаднікаў» [6, с. 144].

На чале Палескага ваяводскага «Саюза асаднікаў» стаяла Галоўная Рада (Zarząd Główny), у склад якой звычайна ўваходзілі дзесяць старшын павятовых адзелаў Саюза, дзесяць старшын рэвізійных камісій павятовых адзелаў і тры члены пастаянна дзейнічаючага Прэзідыума Рады ваяводскага «Саюза асаднікаў» (усяго звычайна 23 чалавекі) [5, арк. 7]. Па стане на чэрвень 1922 г. Прэзідыум Палескай ваяводскай Рады Саюза складалі старшыня – Севярын Чарноўскі, намеснік – Уладыслаў Шляхетка і сакратар – Аляксандр Бржэўскі [2, с. 75].

Галоўная Рада ваяводскага «Саюза асаднікаў» абіралася на тры гады і кожны год змянялася трэць яе членаў. Паседжанні Галоўнай Рады праходзілі звычайна 2–3 разы на год у залежнасці ад патрэбы [1, s. 179]. Акрамя таго, існаваў Таварысцкі Суд (Koleżenski Sad) «Саюза асаднікаў», які складаўся з трох членаў і пяці

намеснікаў і займаўся разглядам супярэчнасцей паміж асобнымі членамі «Саюза асаднікаў», паміж структурнымі арганізацыямі Саюза і глумачэннем Статута арганізацыі [7, s. 15].

На 1930 г. старшынёй Палескага ваяводскага «Саюза асаднікаў» і адначасова Пінскага павятовага адзела Саюза быў Севярын Чарноўскі (член Беспартыйнага Блока Супрацоўніцтва з Урадам – Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem – ББСУ), віцэ-старшынёй – Уладыслаў Шляхетка (член ББСУ), сакратаром – Байкоўскі Аляксандр (член ББСУ) [5, арк. 8].

Членскія ўзносы «Саюза асаднікаў» Палескага ваяводства вагаліся ў залежнасці ад павета і складалі ад 4 да 9 злотых у год. На 1930 г. Палескі ваяводскі «Саюз асаднікаў» налічваў каля 4 000, а Брэсцкі павятовы – каля 650 членаў.

За сваю дзейнасць старшыня ваяводскага адзела Саюза атрымоўваў ад Цэнтральнага Саюза асаднікаў 400, а сакратар – 250 злотых у год. Старшыня павятовага адзела Саюза атрымоўваў за кошт членскіх уносаў 250, а павятовы сакратар – 200 злотых штогод [8, арк. 12].

Палескі ваяводскі «Саюз асаднікаў» вёў у 1922–1939 гг. актыўную культурна-асветніцкую дзейнасць, якая ішла ў трох накірунках: арганізацыя асветніцкіх і гаспадарчых прадстаўніцтваў, народных дамоў, бібліятэк, музеяў, школ і г. д.; стварэнне і арганізацыя бібліятэк; арганізацыя рознага роду святкаванняў і спарціўстваў [9, с. 208–209].

Большасць культурных мерапрыемстваў Палескага ваяводскага «Саюза асаднікаў» з мэтай найбольшага ахопу і ўплыву на мясцовае насельніцтва былі бясплатнымі: так, напрыклад, 20 лютага 1938 г. у Народным Доме ў асадзе Лышчыцы гміны Матыкалы Брэсцкага павета вучаніцы школы пашыву вайсковых мундзіраў давалі спектакль па п’есе Людвіка Канаршэвіча «І мае дзяўчаты ваяваць хацелі...», прадугледжваліся таксама танцы [8, арк. 6].

Асаблівая ўвага ў дзейнасці Палескага ваяводскага «Саюза асаднікаў» у 1922–1939 гг. надавалася асобе «Першага Салдата Польскага Войска» – Юзэфа Пілсудскага, які заслужана карыстаўся славай « апекуна асаднікаў », « Асадніка № 1 » [9, с. 209; 10, с. 13], напрыклад, у гадавіну яго смерці, 12 мая 1938 г., у Народным Доме ў асадзе Лышчыцы Брэсцкага павета распачалася ўрачыстая імпрэза, прысвечаная адданню пашаны Пілсудскаму [8, арк. 3].

На Вальных з’ездах разглядаліся асноўныя пытанні і праблемы дзейнасці «Саюза асаднікаў», а таксама падводзіліся вынікі мінулага года. Так, напрыклад, 23 студзеня 1938 г. адбыўся Вальны з’езд асаднікаў Брэсцкага павета. Ва ўласным будынку «Саюза асаднікаў» Палескага ваяводства (г. Брэст-над-Бугам, вул. Пераца, 20)

сабраліся 100 дэлегатаў. На з'ездзе прысутнічалі сенатар маёр Людвік Скібінскі і Брэсцкі павятовы стараста Хмялеўскі. Адкрыў паседжанні з'езда старшыня Брэсцкага павятовага «Саюза асаднікаў» паручнік Антоні Каварчык, пасля чаго ганаровым старшынёй з'езда быў абраны старшыня Палескага ваяводскага «Саюза асаднікаў» дырэктар Беднарчык.

Каварчык зрабіў справаздачу дзейнасці павятовай Галоўнай Рады, а палкоўнік Гуменюк зачытаў справаздачу Рэвізійнай камісіі: за 1937 г. асаднікамі пабудаваны Народны Дом у Лышчыцах гміна Матыкалы Брэсцкага павета, планавалася пабудова народных дамоў у Ямна (каля Брэста) і Карчы (каля Маларыты).

Пасля справаздачы разгарэлася гарачая дыскусія, пад час якой востра абмяркоўваліся самыя актуальныя праблемы жыцця асаднікаў: недахоп пачатковых школ у асадніцкіх калоніях, цяжкае матэрыяльнае становішча асаднікаў і г. д. Напрыканцы з'езда абраны новы склад Галоўнай Рады Брэсцкага павятовага «Саюза асаднікаў»: старшыня – А. Каварчык (павятовы адрас: г. Брэст-над-Бугам, вул. Пярацкага, 7), члены: Вальдэмар Шварцбарт (г. Брэст-над-Бугам, вул. Дамброўскага, 23), Антоні Сурвіла (асада Лышчыцы, гмін Матыкалы), Антоні Зялінскі (асада Макраны, гмін Вялікарыта), Антоні Гухрак (асада Ставы, гмін Воўчын), Юзаф Кролік (асада Лышчыцы, гмін Матыкалы) і Караль Барысавіч (г. Брэст-над-Бугам, Алея Каштанавая).

5 сакавіка 1939 г. адбыўся апошні Вальны з'езд асаднікаў Брэсцкага павета. Праграма з'езда складалася з адкрыцця з'езда і работы з'езда і выбару Прэзідыума з'езда; зацвярджэнне пратакола з папярэдняга Вальнага з'езда; справаздача Прэзідыума Рады за мінулы год; дыскусія над справаздачай; план працы на наступны год; выбару новага Прэзідыума Рады і Таварысцкага Суда; разгляду іншых пытанняў і закрыцця [8, арк. 2].

Заклучэнне. Палескі ваяводскі «Саюз асаднікаў» уяўляў у 1922–1939 гг. добра структураваную і даволі паспяхова дзеючую арганізацыю. Палескі ваяводскі Саюз складаўся з дзесяці (пасля 1930 г. – дзевяці) павятовых аддзелаў. Асноўнымі мэтамі дзейнасці Саюза былі ўмацаванне польскага элемента на новадалучаных землях і іх гаспадарчае адраджэнне. «Саюз асаднікаў» праводзіў актыўную работу па выхаванні насельніцтва ў польскім духу і стаў супрацьвагай дзейнасці тут левых арганізацый.

Літаратура

1. Stobniak-Smogorzewska, J. Kresowe osadnictwo wojskowe 1920–1945 / J. Stobniak-Smogorzewska. – Warszawa: RYTM, 2003. – 431 s.

2. Выростка, А. Ф. Працэс стварэння і структура арганізацыі «Саюз асаднікаў» / А. Ф. Выростка // Культура, наука, образование в современном мире: материалы III Междунар. науч. конф, Гродно / Грод. гос. аграр. ун-т, редкол.: Л. П. Мельникова, П. К. Банцевич. – Гродно, 2007. – С. 73–78.

3. Выростка, Е. Ф. Основные направления деятельности Союза осадников» на территории Полесского воеводства (1921–1939 гг.) / Е. Ф. Выростка // Вести Института современных знаний. – 2008. – № 1. – С. 26–29.

4. Гарматны, В. П. Сацыяльна-эканамічная і грамадска-палітычная дзейнасць вайсковых асаднікаў Палескага ваяводства ў 1921–1939 гг. / В. П. Гарматны // Научные труды РИВШ. – Вып. 6 (11): в 2 ч. – Минск: РИВШ, 2008. – Ч. 1. – С. 65–71.

5. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБВ). – Фонд 2. – Воп. 2. – Спр. 21. Дело об организации и деятельности Варшавского центрального союза осадников за 1930 г.

6. Утгоф, В. Общественные организации осадников и их деятельность на территории Полесского воеводства (1921–1939 гг.) / В. Утгоф // Беларусь і Польшча ў XX стагоддзі: агульнае і адметнае ў гістарычных лёсах: матэрыялы міжнар. навук.-тэарэт. канф., Брэст, 7–8 красавіка 2000 г. / БрДУ імя А. С. Пушкіна. – Брэст, Выдавецкі дом С. Лаўрова, 2001. – С. 143–146.

7. Statut Związku Osadników. – Warszawa: Drukarnia Leona Nowaka, 1929. – 22 s.

8. ДАБВ. – Фонд 2. – Воп. 2. – Спр. 1377. Типовой Устав Союза осадников, заявления и сообщения кружков союза о проведении собраний, отчёты о деятельности.

9. Выростка, А. Ф. Сучасныя погляды на культурна-асветніцкую дзейнасць асаднікаў / А. Ф. Выростка // ЕС и восточнославянский мир (конец XX – начало XXI в.): материалы междунар. науч. конф., Гродно, 19 окт. 2008 г. / ГрГУ им. Я. Купалы. – Гродно, 2008. – С. 206–212.

10. Баюра, А. Н. Аграрная реформа во II Речи Посполитой: некоторые вопросы проведения политики осадничества / А. Н. Баюра // Осень 1939 года: коренной перелом в судьбе белорусского народа: материалы республик. науч.-практ. конф., посвященной 70-летию воссоединения Западной Беларуси с Белорусской Советской Социалистической Республикой, Брест 24–25 сент. 2009 г. / Брест. гос. техн. ун-т. – Брест, 2009. – С. 10–14.

Публікацыя выканана ў рамках гранта Музея гісторыі Польшчы (Muzeum Historii Polski, Варшава, чэрвень 2010 г.)

Паступіла 20.02.2011